

Tájépítészeti Kar

Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

Budapesti Corvinus Egyetem

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Hantos Krisztina

A hatékony generációváltás elősegítése a mezőgazdaságban

– A fiatal gazdák támogatása –

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető

Dr. Bálint János

tanszékvezető egyetemi docens

Budapest, 2010.

A doktori iskola megnevezése:
Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

tudományága: Agrárműszaki

vezetője: **Csemez Attila, DSc**
tanszékvezető egyetemi tanár
Budapesti Corvinus Egyetem
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

témavezető: **Bálint János,**
tanszékvezető egyetemi docens
Budapesti Corvinus Egyetem
Menedzsment és Marketing Tanszék

A jelölt a Budapesti Corvinus Egyetem Doktori Szabályzatában előírt valamennyi feltételnek eleget tett, az értekezés műhelyvitájában elhangzott észrevételeket és javaslatokat az értekezés átdolgozásakor figyelembe vette, ezért az értekezés védési eljárásra bocsátható.

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	2
2. Kutatási célkitűzések	3
3. Anyag és módszer.....	7
4. Összefoglaló megállapítások	8
5. Új tudományos eredmények	11
6. Javaslatok	16

1. BEVEZETÉS

Demográfiai szempontból az Európai Unió agrárgazdagsága átalakulóban van. A gazdálkodók száma csökken, miközben a rendelkezésre álló földterületek nagysága változatlan. A mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő átlagéletkora nő, csupán kismértékű elmozdulás tapasztalható a nem termelési jellegű tevékenységek irányába. A agrárgazdaság azonban változatlanul fontos társadalmi, gazdasági, környezeti tényező, továbbra is jelentős szerepet játszik a foglalkoztatásban, és az élelmiszertermelésben. Az ágazat mintegy 900 milliárd eurós forgalmat bonyolít le és 20 millió embernek ad munkát. A mezőgazdaság a termőföld hasznosításának még mindig legfontosabb módja, és kiemelt szerepet játszik a vidéki lakosság életminőségének megőrzésében is. A vidéki agrártársadalom elöregedésének problematikáját nem lehet az Európai Unió, vagy akár a világ agrár-piaci tendenciáitól szeparáltan vizsgálni. A demográfiai változásokat, a világgazdasági tendenciák mentén szükséges elemezni.

A mezőgazdaságnak az elmúlt másfél évtizedben új kihívásokkal kellett szembenéznie. Bár továbbra is alapvető fontosságú cél maradt az ágazaton belül, hogy a fogyasztók elérhető áron jussanak hozzá az élelmiszerekhez, az EU agrárpolitikájában egyre nagyobb hangsúlyt kaptak az olyan szempontok, mint: az élelmiszerek biztonsága, az egészséges táplálkozással kapcsolatos növekvő fogyasztói elvárások, a környezettudatos mezőgazdasági termelés, a fenntartható fejlődés. A világpiacon jelenségek közül elsősorban a Föld összlakosságának növekedését kell kiemelni, mely az agrárgazdasági termékek iránti kereslet növekedését, valamint a jóléti társadalmak alultápláltság csökkentésére irányuló erőfeszítéseinek fokozódását indukálta.

Az egyre fogyó és elöregedő európai agrártársadalom gazdálkodói számára a naprakész szaktudás mellett, rendkívüli mértékben felértékelődik az információ megszerzésének kérdése. Azok az információk, melyek a világgazdaság folyamatainak alakulásáról, az új technikai, és nem utolsó sorban az intézményesített támogatási lehetőségekről, a Közös Agrárpolitika változásairól szólnak. Az információk megléte vagy hiánya jelentős mértékben átrendezi, átrétegezi a gazdatársadalmat, meghatározhatja hosszútávon a termelési szerkezetet, a birtokkoncentrációt, és a jövedelem-kiegészítés lehetőségeit is.

Az agrártársadalom átrendeződése, - nagyságát, átlagéletkorát, foglalkoztatásban betöltött szerepét tekintve – természetesen nem új jelenség, de az utóbbi fél évszázadban felgyorsult. Az egymással párhuzamosan megjelenő kedvezőtlen demográfiai folyamatok és élesedő világpiaci verseny következtében azonban, az utóbbi évtizedben még sürgetőbb feladat: az agrártársadalom szakmailag felkészült, fiatal utánpótlásának biztosítása. Ahogy Európa szerte, úgy Magyarországon is egyre fenyegetőbbben vetődik fel kérdés: Ki fogja művelni a földeket? Van-e elegendő számú, megfelelő felkészültségű fiatal gazda, aki meg tud felelni a fent leírt világpiaci kihívásoknak? Milyen tényezők befolyásolják, és milyen eszközök szükségesek a fiatalok vidéken tartásához?

2. KUTATÁSI CÉLKITŰZÉSEK

Az értekezés gondolati vonalvezetése a nagyobb dimenziótól halad a kisebb felé. A demográfiai tendenciákból kiindulva, a gazdasági problémák irányába, bemutatva az Európai Uniót, egyes tagállamait és Magyarországot.

Céлом képet alkotni az Európai Unió és Magyarország agrárágazatának nemzetgazdaságban betöltött szerepéről, valamint az európai és amerikai agrárnépesség demográfiai, foglalkoztatáspolitikai helyzetéről. Az értekezés részletesebben foglalkozik a fiatal gazdák vállalkozásindítását elősegítő finansziális támogatásokkal (nemzeti, uniós támogatások, hitelek). Külön fejezet tartalmazza az információhoz jutást elősegítő, és érdekvérvényesítést szolgáló eszközöket (falugazdász hálózat, érdekképviseltek).

Vizsgálom az előregedés jeleit, annak foglalkoztatást, munkaerőpiacot érintő következményeit, különös tekintettel a mezőgazdaságra. Bemutatom a negatív tendenciák megoldására jelenleg használt eszközöket, ezen belül is a vidéki fiatalságot megcélzó támogatási intézkedéseket. Az értekezésben kitérek a fiatal gazdák szakképzettségére, földhöz jutásuk lehetőségeire, melyek a támogatási eszközökön kívül, szintén befolyásolják érvényesülését, vállalkozásaik prosperitását. Számolva azzal, hogy a disszertáció szakirodalmi és módszertani fejezetei közti egyensúly eltolódik, irodalmi kutatásom kiterjed a hazai támogatási rendszerek (SAPARD, AVOP, EMVA) ismertetésére, és az erre felhatalmazott szervek által közölt (AVOP Irányító Hatóságának Zárójelentése, FVM) által közölt kiértékelésére is. A hazai támogatási rendszer jellegzetességeit kiegészítve, a szakirodalmi fejezetekben bemutatom néhány uniós tagállam és az USA támogatási rendszerének sajátosságait.

Az értekezés, az irodalmi feldolgozás mellett, törekszik a fiatal agrárvállalkozókat érintő gazdasági, szociális problémák valóságához, gyakorlati tapasztalatok segítségével történő bemutatására is. Ennek eszköze a fiatal agrárvállalkozóhoz eljuttatott kérdőívek és a mélyinterjúk válaszainak elemzése.

Hipotéziseim:

1. Feltételezem a generációváltás szükségességét, és azt, hogy mindez a fiatalok vállalkozásindításának támogatásával oldható meg.
2. Feltételezem, hogy az Európai Unió támogatási intézkedései és a pénzüpiaci hitelkonstrukciók releváns szerepet játszanak a fiatalok vállalkozásindításában és a nemzetközi támogatási eszközöket megismerve, adaptálhatók pozitív példák a hazai rendszer hatékonyságának növelése érdekében.
3. A vállalkozásindítás alapfeltételei közül a legfontosabb a földbirtok. Ehhez a hipotézisemhez vizsgálni kívánom a fiatal gazdák földhöz jutási lehetőségeit.
4. Feltételezem, hogy a szellemi input, a tulajdonos, és a menedzsment minősége az agrárvilágban, de azon belül a kertészeti szektorokban különösen fontos. Ezt a hipotézisemet szakirodalommal, kvalitatív és kvantitatív módszerekkel támasztom alá.

Céloom:

- az agrárvállalkozásokat támogató személyek, fórumok, intézmények megjelölése. Utóbbiakhoz nem szükséges új, bürokratikus csatornákat kiépíteni, sok esetben a már meglévő, de esetenként nem elég hatékonyan működő szervezetekre kell gondolnunk (Falugazdász hálózat, pályázatírók, érdekképviselői szervek).
- felhívni a figyelmet a fiatal gazdák vállalkozásairól szerzett információk összegyűjtésének szükségességére, egy átfogó adatbázis kialakításának érdekében.

Tudomásom szerint a jelenleg gazdálkodó 40 év alatti termelőről nincs olyan adattár, mely alapján képet kaphatnánk a fiatal gazdák földjeinek földrajzi elhelyezkedéséről, termelésük eredményességéről, a termelési szerkezet alakulásáról, a fiatal gazdák által megmunkált földterületekben bekövetkezett esetleges változásokról, vagy akár a benyújtott pályázatok régiónkénti sikerességi rátájáról. Egy ilyen adatbázis nemcsak a kutatómunkát könnyítheti meg, hanem megalapozott segítséget nyújthat a politikai és gazdasági döntéshozók számára is.

Magyarország természeti adottságaihoz illeszkedő és a világpiacon kihívásoknak megfelelni képes mezőgazdaság megteremtésének lehetősége, a fiatal agrárállalkozók kezében van. Elengedhetetlen, hogy az eddigieknél nagyobb figyelmet szenteljünk a mezőgazdasági foglalkoztatottak körében egyre súlyosabb következménnyel járó, kedvezőtlen demográfiai jelenségek kezelésének. Megoldást kell találnunk az idős, földjeit átadó gazdák jövedelemviszonyainak rendezésére, és vonzó jövőképet kell teremtenünk a vidéki fiatalság számára, ösztönözve az agrárállalkozások elindítását, vagy a meglévők fejlesztését. Mind a kutatás, mint pedig a döntéshozók szintjén foglalkozni kell a témával, hogy az olyan gyakorlati eszközök, mint a támogatási programok és hitelkonstrukciók minél előbb, és a lehető legmegfelelőbben legyenek képesek a fiatal agrárállalkozók, és ezzel a magyar mezőgazdaságunk jövőjét szolgálni.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

Értekezésemben a fiatalok vállalkozásindítását elősegítő közvetlen (támogatási intézkedések) és közvetett eszközöket (szakképzés, földtulajdon szabályozás, támogató érdekképviseleti szervek, személyek) a **szakirodalom tanulmányozásával, kvantitatív és kvalitatív kutatási módszerek segítségével vizsgáltam meg.**

A kérdőíves kvantitatív módszerrel elsősorban átfogó képet alakítottam ki a fiatal gazdák által igénybevett támogatásokról, a hitelek hatékonyságáról, vállalkozásfejlesztéssel kapcsolatos nehézségeikről, jövőképeükről. Mivel a statisztikai adatbázisok (pl. KSH, EUROSTAT, MVH kimutatásai) és információs rendszerek (pl. Tesztüzemi Rendszer, Mezőgazdasági Számlarendszer) általában egy-egy részterületet vizsgálnak, és az egyes részterületek sok esetben az eltérő számítási metodika, vagy az eltérő alapsokaság miatt egymással nem kompatibilisek. Ebből az alaphelyzetből kiindulva saját mintát képeztem. Alapsokaságnak tekintetem a hazai 18 és 40 év közötti gazdákat, akik az uniós támogatások jogalanyai. Terveim szerint a statisztikai minta kiválasztása a Magyarországi Fialal Gazdák Szövetségének (AGRYA) adatbázisából kiindulva történt volna.

Megkeresésemre az AGRYA pozitívan reagált tagjai írásos kikérdezésére, és ígéretet tett a kérdőívek eljuttatására is. Sajnálatos módon, ez félévi várakozás után sem történt meg. Ezt követően a minta reprezentativitásának fokát rontva, az FVM által közölt 1335 nyertes pályázóból, véletlenszerű kiválasztással állítottam össze a mintát. Az így összeállított minta nem tekinthető a teljes alapsokaságra nézve reprezentatívnak. Ezzel együtt alkalmas arra, hogy képet adjon az alapsokaságon belül egy szűkebb csoport, egy részminta jellemzőire.

A kvalitatív kutatási módszerek közül az egyéni, félig strukturált, meghatározott tematika köré szerveződő interjúkat alkalmaztam. Az interjúalanyok kiválasztásánál, a kérdőíves felméréshez képest, leszűkítettem a vizsgált alapsokaságot a szőlő- és borszektor fiatal gazdáira. Abból a feltevésből indultam ki, hogy a szellemi input, a tulajdonos, és a menedzsment minősége az agrárvilágban, de azon belül a kertészeti szektorokban különösen fontos. Jelenleg elfogadott tény, hogy a szőlő- és borszektorban bizonyos ökológia határok között többé-kevésbé a szellemi input minősége adja meg a borvidék, vagy a birtok sikerességét.

4. ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK

A szakirodalmi kutatás alapján megállapítható, hogy a népesség csökkenésével, és a társadalom vele párhuzamosan jelentkező elöregedésével párhuzamosan, az Európai Unió több tagállama is küzd az alacsony foglalkoztatási és magas munkanélküliségi ráta problémájával, a képzettség és a humántőke gyengeségével.

A tőke és az áruk szabad áramlása miatt felgyorsult világkereskedelem átalakította a vidék-város közti relációt. A városok hazai agrártermékekkel való ellátásának szerepe egyre inkább beszűkül. A város, különösen a közelben fejlett iparral rendelkező város, elszívja a vidéki munkaerőt, és megkezdődik a vidéki munkaképes lakosság elvándorlása. Az elvándorlás elsősorban a fiatalokra jellemző.

Az EU vidékpolitikájában az elmúlt 5-10 évben egyre nagyobb hangsúlyt kaptak azok a támogatási intézkedések, melyek a fiatalok számára vonzóvá kívánták tenni a vidéki életformát. A vidékfejlesztési programok támogatási intézkedései javítani kívántak a gazdálkodók kedvezőtlen korösszetételén, a fiatal gazdálkodók vállalkozásindításkor felmerülő tőkehiányán. Igyekeztek előmozdítani a birtokkoncentrációt a fiatalok hatékonyabb termelése és piaci érvényesülése érdekében. Támogatták az önkéntes generációváltást a gazdaságátadást támogatásával, annak érdekében, hogy ne csak az öröklés legyen az egyetlen tehermentes földszerzési lehetősége a vállalkozást indító fiataloknak. Az uniós vidékfejlesztési politikán belül, megjelentek a szakképzés és az összefogás támogatásának eszközei is.

A szakirodalom tanulmányozása alapján megállapítható, hogy az 1257/1999 EK, majd az 1698/2005/EK vidékfejlesztési rendelet, támogatási intézkedéseit a tagállamok néhány nemzeti eltéréssel kombinálva alkalmazzák, állami kedvezményeket biztosítva a fiatal gazdák számára. Ezen felül még nagyobb eltérések tapasztalhatók a tisztán nemzeti finanszírozású állami támogatásokban. Németországban adókedvezményekkel, Olaszországban támogatott hitellel segítik a fiatalok talpra állását.

Az osztrák fiatal gazdák elsősorban beruházási támogatást vehetnek igénybe, a cseh fiatal gazdák adminisztrációs támogatásra is pályázhatnak. Franciaországban az állam az uniós támogatási intézkedéseken kívül, pénzügyi, szociális, és adóügyi mechanizmussal segíti a fiatalok gazdálkodásindítását. A fiatal francia farmerek vállalkozásuk elindítását követő öt évig, részleges felmentést kapnak a társadalombiztosítási hozzájárulás befizetése alól.

Megállapítható, hogy nem csupán a nemzeti szubvenciók formájában és mértékében, de feltételrendszerében is eltérések láthatók a tagállamok között. Az 1698/2005 EK tanácsi rendeletben meghatározott keretfeltételek mentén, lehetőség van a szabályok szigorítására nemzeti szinten.

Megállapítható, hogy az Unióban ismert „Fiatal gazda induló támogatás”-hoz hasonló, az USA-ban nem működik. Az Egyesült Államok Mezőgazdasági Minisztériuma (USDA) elsősorban kedvezményes hitellehetőségeket biztosít a fiatal és kezdő agrárvállalkozók számára a Farm Credit System-en (FCS) keresztül. A szervezet kölcsönök biztosításán kívül terménybiztosítással és tanácsadással is foglalkozik. Az FCS-en kívül, az USDA Mezőgazdasági Szolgáltató Ügynökségének (FSA) hitelprogramja is a fiatal gazdák támogatását szolgálják.

Tanulmányozva a hazai támogatási rendszert megállapítható, hogy az 1998-tól indult, állami finanszírozású fiatal gazda támogatás követelményei között még nem szerepelt a mezőgazdasági szakképzettség. A támogatási összeg családi birtok kialakítására, föld vagy vagyontárgy vásárlására volt fordítható. A támogatási összeg nagysága elmaradt a hazánk uniós csatlakozását követő támogatási összegektől.

Magyarországon a 2004-2006 közötti időszak „Fiatal gazda induló támogatás”-i intézkedés (AVOP 1.4) pályázóinak 94%-a mikroállalkozás volt. A pályázatokat benyújtó fiatalok legnagyobb része a növénytermesztésben tevékenykedett. A legtöbb szerződéskötés a gabonafélék termesztésével foglalkozó gazdák köréből került ki. A fiatalok érdeklődése az AVOP 1.4-es intézkedés iránt, az uniós csatlakozást követő években egyre fokozódott. A támogatások folyamatos elérését, egyedül a rendelkezésre álló forrás szűkössége korlátozta.

A 2007-től elindult új vidékfejlesztési támogatási rendszer (EMVA) növekedést hozott a támogatási összegekben. A „Fiatal gazdák induló támogatás”-ának mértéke maximálisan 40 000 Euro¹ lett, amelynek már 90%- a előlegként került folyósításra. A pályázat rendszere a korábbihoz képest kis mértékben egyszerűsödött, kiszámíthatóbban jelentek meg a pályázati kiírások, és egymásra épültek.

A disszertáció kérdőíves felmérésének és egyéni interjúinak összefoglaló megállapításait, a következő, „Új tudományos eredmények” c. fejezet foglalja magába.

5. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

A disszertáció „Kutatási célkitűzések” c. fejezetében kitűzött célok, és felállított hipotézisek alapján a következő új tudományos eredmények fogalmazhatók meg:

1. **Hipotézis:** Feltételezem a generációváltás szükségességét, és azt, hogy mindez a fiatalok vállalkozásindításának támogatásával oldható meg.

A szakirodalom áttekintése bemutatta, hogy Európa agrárnépesége folyamatosan öregszik. Az Unió több tagországában a gazdálkodók átlagéletkora meghaladja az 55. életévet, utánpótlásból pedig nincs elég. Csupán Lengyelországban, Németországban, Finnországban és Ausztriában haladja meg a 35 év alatti farmerek száma a 65 év felettiekét. A hipotézis első fele igaz, a generációváltás indokolt.

¹ Üzem méret nagyságától függően 20000 euro (4 EUME üzem), 30000 euro (7 EUME üzem), 40000 euro (10 EUME üzem).

A sikeres generációváltáshoz azonban, önmagában a fiatalok vállalkozásindítási támogatása kevés. Az új nemzedék vállalkozó kedvének és érvényesülésének további feltétele még a földhöz jutás megkönnyítése, a kedvezményes hitelkonstrukciók kialakítása, a fiatal generáció gyakorlatorientált szakképzése, a külföldi tapasztalatszerzés lehetőségének biztosítása. A fiatalok vállalkozásinak támogatása, lehetséges, de nem elégséges eszköz a vállalkozásaik fejlesztéséhez.

- 2. Hipotézis:** Feltételezem, hogy az Európai Unió támogatási intézkedései és a pénzügyi hitelkonstrukciók releváns szerepet játszanak a fiatalok vállalkozásindításában és a nemzetközi támogatási eszközöket megismerve, adaptálhatók pozitív példák a hazai rendszer hatékonyságának növelése érdekében.

Kutatásaimból megállapítottam, hogy a fiatal gazdálkodók az Európai Unió vidékfejlesztési támogatási intézkedései közül, a „Fiatal gazdák induló támogatás”-át (AVOP 1.4) vették legnagyobb arányban igénybe az elmúlt 6 évben. A támogatási összeget elsősorban földvásárlásra és új technológiai berendezésekre fordították. Felmérésem igazolta, hogy ezt a támogatási intézkedést találják leghatékonyabbnak vállalkozásaik fejlesztése szempontjából.

Az AVOP 1.4 támogatásról az is megállapítható ugyanakkor, hogy sok adminisztratív terhet rak a pályázókra. Ez költségnövelő tényező és csökkenti a vállalkozó kedvet. Ennek elkerülésére két lehetséges megoldás létezik. Az adminisztratív terhek csökkentése, vagy a velük járó költségek csökkentése. Csehországban a fiatal gazdálkodók támogatást igényelhetnek az adminisztratív költségeikre. A cseh példa hazánkban is adaptálható.

A Gazdaságátadási támogatást, a megkérdezettek csupán 3 %-a vette igénybe. Ennek egyik oka a támogatással járó vagyonátruházási illeték volt, másrészt a támogatás jelenlegi kedvezőtlen feltételrendszere. Csehországban a támogatás a gazda 69 éves koráig jár (hazánkban a nyugdíjkorhatárig). Azt követően, amennyiben a nyugdíj alacsonyabb lenne a korábbi támogatási összegnél, a nyugdíjat az állam kiegészíti a támogatás szintjére. A fiatal agrárvállalkozók pedig, az ilyen típusú gazdaságok megvásárlásához kedvezményes kamatú, állami garanciával támogatott hitelt vehetnek fel. A cseh példa alapján a Gazdaságátadási támogatás hazai feltételrendszere módosítható.

Kutatásaimmal igazoltam, hogy a fiatal gazdák nem rendelkeznek pénzügyi bázissal, a pályázatokhoz nem tudják biztosítani a kötelező önrészt, ezért hitelre szorulnak. A hitelfelvétel és ezzel párhuzamosan a vállalkozás elindítása is nehézségekbe ütközik. Problémát jelent a fiatal agrárvállalkozók számára, hogy a hitelbírálati eljárás rendkívül lassú (minimum fél év), a közjegyző, értébecslő szerepvállalása miatt költséges, és számtalan kikötés szerepel benne (hitelgarancia, hitelt meghaladó fedezet, kezés).

A magyar fiatal gazdák számára a vállalkozásindításnál sok esetben gondot okoz az induló tőke. Az USA-ban az FSA² speciális programja, a szociálisan hátrányos helyzetű³ és kezdő farmereknek nyújt segítséget a földvásárláshoz. A kölcsön igénybevételéhez elegendő, ha a pályázó a föld vételárának 5 százalékával rendelkezik. Magyarországon 2009-ben megjelentek olyan hitelintézet is, melyek a kölcsön igénybevételének feltételeként 20 vagy 5 százalékos önerőt jelölnek meg⁴, de számuk egyelőre elenyésző.

² FSA: Farm Service Agency (Farm Szolgáltató Ügynökség)

³ Az FSA értelmezése szerint szociálisan hátrányos helyzetűek a kisebbségek és a nők.

⁴ Szabolcs Takarékpont, Szabolcs földvásárlási kölcsön, Első Agro Hitel Zrt.

Az amerikai példa adaptálható, figyelembe véve a hazai sajátosságokat. Magyarországon a kedvezményes hitelkonstrukció alapjául a földjelzálog-hitelezés szolgálhatna. Mivel azonban a pénzintézetek a hazai földtörvény értelmében nem lehetnek földtulajdonosok, hagyományos értelemben véve nem működik a földjelzálog hitelezés. Lehetséges megoldás, ha a Nemzeti Földalap értékesít földet a fiatal gazdák számára, hosszú lejáratú részletfizetésre. A hitelkonstrukció kialakításával az államadóság nem növekedne, mivel az értékesített földek után rendszeresen fizetett részletek, a jelenleg szedett bérleti díjakhoz hasonló bevételeket eredményeznek.

- 3. Hipotézis:** A fiatalok vállalkozásindításához számos alapfeltételnek kell egyszerre teljesülnie. Ezek közül az alapfeltételek közül a legfontosabb a földbirtok.

Felmérésem igazolta, hogy a fiatal induló vállalkozóknál a földhöz jutás alapvető cél a vállalkozás indításakor, de jövőbeni fejlesztési célként is megjelenik a birtoknövelése. A földhöz jutás finanszírozási lehetőségei közül, erre egyedül a „Fiatal gazdák induló támogatása” intézkedés bizonyult hatékony megoldásnak. Kutatásaim alapján megállapítható, hogy a földhöz jutásnak nem csupán pénzügyi nehézségei vannak. A magyar örökösödési szabályok is akadályozzák a vállalkozásindításhoz szükséges, életképes gazdaságok kialakítását, mivel előírják az örökség utódok közötti egyenlő arányú megosztását (végrendelet hiányában), függetlenül attól, hogy melyik gyermek szeretne főállású gazdálkodó lenni. A felméréseim azt is alátámasztották, hogy a földpiac és a kínálat bizonyos területeken beszűkült, ezért felmerül az államilag koordinált földértékesítések igénye.

- 4. Hipotézis:** A szellemi input, a tulajdonos, és a menedzsment minősége az agrárvilágban, de azon belül a kertészeti szektorokban különösen fontos, és hozzájárul a vállalkozások sikerességéhez.

Szakirodalmi kutatásom alapján megállapítható, hogy Magyarországon a mezőgazdasági foglalkoztatottak iskolázottsága, még mindig elmarad a többi nemzetgazdasági ágéhoz képest. A mélyinterjúkban részt vett fiatal borászok egy kivételével felsőfokú végzettségűek voltak, szüleik ugyanakkor valamennyien középfokú szakmai képzettséggel rendelkeztek. Hipotézisemet igazolja, hogy a szőlő-borszektorban jelenleg zajló generációváltásban résztvevő fiatal vállalkozók szakképzettségi szintje az előző nemzedékhez képest javult, és ágazati szinten is magasabb kvalifikáltságot mutat. A szellemi input minőségének jelentőségét bizonyítja, hogy a kvalitatív kutatásomban résztvevő borászok, valamennyien hangsúlyozták szakmai továbbfejlődésük fontosságát, és a hazai szakoktatás elméletorientáltságának problémáját. Valamennyien részt vettek hazai, vagy külföldi szakmai gyakorlatokon.

6. JAVASLATOK

A szakirodalom tanulmányozása, valamint a kvantitatív és kvalitatív kutatás eredményei alapján, javaslataimat az alábbiakban foglalom össze:

1. Célszerű a jövőben is **fenntartani a „Fiatalkazdák induló támogatása” és a „Gazdaságátadás támogatása” intézkedéseket.** Lehetőség szerint a vidékfejlesztési intézkedések között nem opcionálisan, hanem állandó elemként.
2. A fiatalok földhöz jutásának megkönnyítése érdekében, javaslom a Nemzeti Földalap **földértékesítési során,** a fiatal gazdák **elővásárlási jogának** biztosítását. A jogot célszerű lenne művelési kötelezettséggel, továbbértékesítés tilalmával, esetleg minőségi termelés előírásával összekapcsolni.
3. Az **adminisztráció gyorsítása, átláthatóbbá, egyszerűbbé tétele érdekében** javaslom a pályázati rendszer, a pénzügyi, üzleti terv egyszerűsítését. Kerülni kell a jogi szabályozók gyors változtatását. A szőlő-borszektorban javaslom a **termékdíj, a hegyközségi járulék csökkentését.** Ezek a költségek az állami költségvetés szempontjából nem jelentősek, de az egyének velük járó bevallási, adminisztrációs kötelezettsége időt, pénzt emészt fel, csökkenti a fiatalok vállalkozó kedvét.

4. Javaslom a **szakmai képzés kötelező részévé tenni a külföldi gyakorlatokon** való részvételt, melyet a támogatási intézkedések pályázatainak elbírálásánál többletpontokkal célszerű dotálni. Ezzel a hazai elméletorientált szakképzés, a gyakorlat oldaláról megerősíthető.
5. Javaslom, hogy a szakképzésben vagy a szaktanácsadási rendszerben, nagyobb figyelmet kapjon a pályázatokhoz **szükséges üzleti, pénzügyi terv készítésének oktatása**.
6. Célszerűnek tartom a **szakma iránt érdeklődő 14 és 20 év közötti fiatalok számára olyan ifjúsági támogatási program**, és kölcsön kidolgozását, mely oktatásukra és szerény méretű mezőgazdasági projektjeik megvalósítására használható fel. Az ifjúsági támogatással finanszírozott és megvalósított tervek, alapjai lehetnek a későbbiek során elindított mezőgazdasági vállalkozásoknak. Akárcsak az USA-ban, ahol az ifjúsági mezőgazdasági program nagy sikerrel működik.
7. Bár értekezésemben nem tértem ki a segítő családtagok szerepkörére, és feladataira, de kérdőíves felmérésemből kiderült, a fiatal gazdálkodók leginkább a családi segítséget veszik igénybe. Fontos lenne biztosítani a fiatal gazdálkodók **gyermekei számára a szociális és közoktatási intézményekben való elhelyezés** lehetőségét. A gyermekek napközbeni elhelyezésének megoldásával **a házastársak munkaereje integrálhatóvá** válna a vállalkozásukba.

8. Az életképes gazdaságok kialakításának és a birtokaprózódás elkerülésének egyik eszköze a földtulajdon öröklési szabályozásának módosítása. Osztrák örökösödési szabályok mintájára, (végrendelkezés hiányában) az örökösök közötti egyenlő elosztás helyett, javaslom **előírni az örökösök közötti megegyezési kötelezettséget**, arra vonatkozóan, hogy ki lesz az a fiatal gazda, aki majd egyedül gazdálkodik.

9. **A fiatal gazdák földvásárlását támogatva, javaslom az amerikai rendszerhez hasonló hitelezési konstrukciók kialakítását**, elérhetővé tételét az induló vállalkozások számára. Az amerikai minta átvétele Magyarországon, a Nemzeti Földalap részletre történő földértékesítésén keresztül valósítható meg.

10. A jövőben javaslom, a hazai fiatal gazdák földtulajdonviszonyát, pénzügyi, demográfiai jellemzőit bemutató reprezentatív adatbázis felállítását, mely a szakma számára elérhető kell, hogy legyen. Erre az adatbázisra, valamint a fiatalok által igényelt új internetes oldal információira támaszkodva, javaslom **egy országos szintű kutatási projekt kidolgozását, mely az agrártársadalmat érintő kedvezőtlen demográfiai, gazdasági tendenciák reális bemutatására és hatékony megoldására szolgálhat.**